

Stø kurs mot miljøkrise?

Av Sigmund Hågvar, professor i natur- og miljøvern,
Universitetet for miljø- og biovitenskap, Ås.

I sin berømte bok "Collapse – How societies choose to fail or succeed" viser vitenskapsmannen Jared Diamond hvordan våre valg i krisetider enten redder et samfunn eller lar det gå til grunne. Hvordan kan for eksempel et samfunn ødelegge seg selv ved å hogge ned all tilgjengelig skog? Mens Japan i tide satte i gang tiltak for å bevare skog, valgte innbyggerne på Påskeøya å hogge ned absolutt all skog. Det skjedde selv om øysamfunnet var avhengig av trevirke til en rekke formål, som brennved, bygningsmaterialer og båter. Deretter kollapset samfunnet. Øya er berømt for de store steinstatuene, som trolig ble tillagt stor betydning. Man mener i dag at det gikk prestisje mellom ulike stammer i å sette opp en høyere statue enn konkurrentens. Hver statue krevde mye tømmer for å kunne bli slept eller rullet fra steinbruddet, og for å bli satt på plass. Hva tenkte den personen som hogget ned det aller siste treet? Kan skje at dette treet akkurat holdt til å frakte fram den nylagete statuen?

Dagens globale finanskriser er alvorlig nok, men vil neppe bli mer enn en fotnote når de lange linjers historie skal skrives. Andre globale kriser ruller fram med langt større tyngde og varighet: Klimaet endres, og om lag en prosent av plante- og dyreartene forsvinner årlig. Disse to krisene ligger an til å bli *overskrifter* i de lange linjers historie. To konvensjoner fra Rio i 1992 skulle håndtere disse to krisene: Klimakonvensjonen og biomangfoldkonvensjonen. Men utviklingen fortsetter i gal retning. La oss betrakte situasjonen i lys av noen perspektiver som Jared Diamond trekker opp.

Boka opererer med fire typer dårlig – eller negativ – krisehåndtering. 1. Man evner ikke å forutse at problemet vil komme. 2. Man evner ikke å innse problemet når det har oppstått. 3. Man prøver ikke å løse problemet selv når det er innsett. 4. Man forsøker å løse problemet men mislykkes. Klima- og biomangfoldproblemer ligger både i kategori 3 og 4. Man har i mange tiår evnet å se problemene, og i dag er dokumentasjonen overveldende. De to konvensjonene er seriøse forsøk på å håndtere dem. Men tiltakene monner lite, og de store grepene uteblir. Det må bety at det er sterke krefter som driver utviklingen i feil retning. "Stø kurs" mot katastrofer har ikke bare skjedd på Påskeøya, men skjer også i vår tid.

Her er Diamonds bok viktig, fordi han prøver å forstå hvorfor vi med åpne øyne kan handle galt. Han presenterer følgende krefter som fører til negativ krisehåndtering, selv etter at krisen er oppdaget.

1. Noen har fordel av at alt fortsetter som før.

Kortsiktig økonomisk vinning er ofte motivet, som videre hogst av de siste urskogene, eller fortsatt oppumping av klimaødeleggende olje og gass. En variant av dette er "allmenningens tragedie". Her er tankegangen: Hvis ikke jeg tar den ressursen, blir den tatt av andre. Slik holdt hvalene på å bli utryddet, slik er fiskeriene blitt dårlige, og slik er mange fellesbeiter på kloden blitt ødelagt. Allmenningens tragedie kan unngås ved kvoter og kontroll, og opplæring i å se at alle vil ha nytte av det på lang sikt.

2. Man er redd for å miste makt.

Makt antar mange former. Rikdom skaper ofte makt, og rike personer, selskaper eller nasjoner kan være avhengige av å plyndre naturen eller produsere drivhusgasser for å opprettholde sin rikdom. Nasjoner som produserer miljøfiendtlig kull, olje eller gass kan mene at fortsatt produksjon opprettholder politisk makt. Konkurransen om makt kan også skape miljøfiendtlige makt- og statusspiraler – som på Påskeøya.

3. Man vil ikke endre tradisjoner, selv om de er miljøfiendtlige.

Nordisk bosetning eksisterte på Grønland i 450 år, men gikk til grunne på 1400-tallet. En av årsakene kan ha vært at menneskene holdt på det leveviset de var vant til i Norge, noe som førte til overbeiting og erosjon. De hadde kontakt med eskimoer, men var ikke villige til å utprøve deres metoder til å høste fra havet. Som i Norge, la også biskopen på Grønland beslag på en betydelig del av fellesressursene. I Australia har man forsøkt å opprettholde engelske tradisjoner under betingelser som ikke tillater det, med næringsfattig jordsmonn, minimalt med nedbør og lite skog. Resultatet er overbeiting, erosjon, mangel på ferskvann, tap av skoger og arter. Et bærekraftig Australia vil måtte skape nye tradisjoner som er tilpasset naturbetingelsene.

4. Man vil ikke tenke langsiktig.

Når langsiktig tenking opplagt er til nytte for våre egne etterkommere, kan vi være svært flinke, som når bonden etterlater gården i bedret tilstand til barna. Men både individer og ledere kan ha en mental sperre i det å tenke langt fremover. Individer kan være selvopptatte, og politikere kan være mer opptatt av gjenvalg enn å gripe langsiktige utfordringer. Næringslivet og børsinvestorer er ofte fornøyde hvis de kan plukke fortjeneste der det i øyeblikket er mest å hente. Et tenkt eksempel er at man først investerer i hvalfangst inntil hvalen er borte, dernest tømmer ulike oljefelt, slår seg på fiske til den ressursen er uttømt, og så går inn i hogst av tropeskog. Hva var det som gikk galt? Ingenting, vil kanskje investoren si. Tvert imot meget vellykkete forretninger.

5. Selvstendig tenking lammes av gruppepsykologi.

Historien viser flere eksempler på at masser har latt seg forføre av karismatiske, men farlige ledere. Det skal godt gjøres å beholde selvstendig, kritisk tenking når man befinner seg i en mentalt ensrettet masse som er følelsesmessig opphetet. Dyktig nazipropaganda på 1930-tallet gjorde Hitlers ugjerninger mulig. Til og med en gruppe gode rådgivere kan gi feil råd som resultat av uheldig gruppepsykologi. Et eksempel fra boka er president Kennedys farlige invasjon av Grisebukta under Cuba-krisen. Senere passet Kennedy på at rådgiverne fikk anledning til å tenke kritisk og selvstendig før gruppen konkluderte. Filmen "Tolv edsvorne menn" viste hvordan en kritisk tenkende person klarte å bryte en uheldig gruppepsykologi.

6. Psykologisk fornektelse.

Vi har evnen til å fortrenge det ubehagelige. For eksempel svarer personer som bor tett oppunder en usikker demning at de ikke frykter noen katastrofe. Det orker de ikke tenke på. Personer som bor lenger ned i vassdraget tør imidlertid å tenke tanken, og er opptatt av å gjøre noe med faren.

Boka "Collapse" gjør oss oppmerksom på disse seks fellene, som kan styre oss inn i en katastrofe vi faktisk ser. Lærdommen er at man må våge å tenke annerledes. Dagens verden trenger både modig politisk lederskap og en langsiktig tenkende opinion. Hvis sperren mot å tenke nytt kan fjernes, og man kobler på kunnskap, er det plass for mye kreativitet. Tenk om internasjonale tømmersekskaper i stedet kunne høste produkter fra tropeskogene, uten at skogene og deres myldrende mangfold ødelegges? Det er fullt mulig, og ville gi langsiktig utbytte. Hva om StatoilHydro i stedet for å lete etter ennå mer miljøfiendtlig olje og gass begynte å lete etter miljøvennlige energiformer? Fremtiden tåler egentlig ikke annet.